

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра міжнародного права,
європейської та євроатлантичної
інтеграції

Спеціальність 293 «Міжнародне право»
Освітня програма 293.00.01 «Міжнародне право»

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА
на тему:
ДЕРЖАВНІ КОРДОНИ ТА ЇХ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ

Студентки 4 курсу
денної форми навчання
Михненко Олени Миколаївни

Науковий керівник: доцент, к.ю.н.,
доцент кафедри міжнародного права,
європейської та євроатлантичної інтеграції
Шеремєєва О. Ю.

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ.....	7
1.1. Державний кордон як правова категорія.....	7
1.2. Еволюція концепції державного кордону.....	11
1.3. Типологія державних кордонів.....	16
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ	22
2.1. Загальні положення правового режиму державного кордону.....	22
2.2. Міжнародно-правові акти, що регулюють правовий режим кордонів.....	26
2.3. Національне законодавство, що регламентує режим державного кордону.....	32
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ.....	37
3.1. Сучасні виклики та загрози на державних кордонах в контексті міжнародно- правового забезпечення безпеки	37
3.2. Конфлікти через кордони: міжнародно-правове врегулювання	42
3.3. Сучасні проблеми охорони та регулювання державного кордону України	45
3.4. Правові засади співпраці з міжнародними організаціями та їхня роль у підтримці безпеки на кордонах України.....	49
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

Актуальність теми. Державні кордони є невід'ємним атрибутом суверенітету країни та основою територіальної цілісності держави. В умовах глобалізації, інтенсифікації міграційних процесів та зростаючих загроз міжнародній безпеці питання правового режиму державних кордонів набуває особливої актуальності. Військові конфлікти, загострення територіальних суперечок, транскордонна злочинність, нелегальна міграція, тероризм та інші транснаціональні загрози вимагають посиленої уваги до міжнародно-правового забезпечення безпеки державних кордонів.

Концептуальні питання території держави були об'єктом наукового інтересу широкого кола дослідників як у сфері національного, так і міжнародного права. Серед класиків правової думки, які заклали теоретичний фундамент у цій галузі, варто відзначити праці Г. Гроція, Л. Дюгі та Г. Еллінека. Значний внесок у розвиток цієї проблематики зробили такі сучасні науковці, як М. Баймуратов, В. Дудченко, О. Копиленко, Л. Матвєєва, М. Орзіх, О. Петришин, Н. Пронюк та П. Рабінович.

Важливі аспекти правового регулювання та функціонування державних кордонів висвітлювались у працях М.В. Буроменського, О.В. Задорожнього, В.І. Дінеки, А.Л. Чернявського (міжнародно-правовий режим кордонів), В.А. Кириленка, В.С. Нікіфоренка (охорона кордонів та прикордонна безпека), О.М. Шинкарука (інтегроване управління кордонами), С.Г. Мельника, Т.І. Шинкаренка (механізми вирішення прикордонних конфліктів).

Трансформація концепції державного кордону від жорсткого бар'єра до зони інтенсивної співпраці породжує нові юридичні та практичні виклики у сфері делімітації, демаркації та правового регулювання прикордонних територій. Посилюється потреба у гармонізації національних законодавств різних країн для створення ефективних механізмів транскордонної взаємодії, вирішення спірних питань та спільного протистояння сучасним загрозам.

Особливого значення набуває розвиток міжнародно-правових механізмів врегулювання прикордонних конфліктів та удосконалення правових засад співпраці держав з міжнародними організаціями у сфері забезпечення безпеки кордонів. Це створює підґрунтя для формування єдиних стандартів прикордонного контролю, посилення взаємодії правоохоронних органів та прикордонних служб різних країн.

Для України питання правового регулювання та забезпечення безпеки державних кордонів має критичне значення з огляду на складну геополітичну ситуацію, порушення територіальної цілісності та необхідність інтеграції до європейського простору безпеки. Військова агресія проти України актуалізувала проблематику захисту державних кордонів та примусила переосмислити традиційні підходи до їх охорони. Імплементация європейських стандартів управління кордонами, розвиток системи інтегрованого управління кордонами, удосконалення національного законодавства та посилення співпраці з міжнародними організаціями стають пріоритетними напрямками державної політики у цій сфері.

Мета дослідження. З'ясувати теоретичні і практичні аспекти правового режиму державних кордонів, визначити сучасні виклики і загрози на державних кордонах в контексті міжнародної безпеки, сучасні проблеми охорони й регулювання державного кордону України та сформулювати пропозиції.

Завдання дослідження:

- розкрити сутність державного кордону як правової категорії та простежити еволюцію цієї концепції;
- виявити та охарактеризувати основні типи державних кордонів;
- з'ясувати загальні положення правового режиму державного кордону;
- визначити основні міжнародно-правові акти, що регулюють правовий режим кордонів;
- охарактеризувати особливості національного законодавства у сфері регулювання режиму державного кордону;

- ідентифікувати сучасні виклики та загрози на державних кордонах у контексті міжнародно-правового забезпечення безпеки;
- розглянути міжнародно-правові механізми врегулювання прикордонних конфліктів;
- виявити та систематизувати сучасні проблеми охорони та регулювання державного кордону України;
- встановити роль міжнародних організацій у підтримці безпеки на кордонах України та правові засади співпраці з ними.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері встановлення, функціонування та захисту державних кордонів у контексті національної та міжнародної безпеки.

Предмет дослідження. Міжнародно-правові та національні норми, що визначають правовий режим державних кордонів, сучасні виклики та загрози на державних кордонах в контексті міжнародно-правового забезпечення безпеки, а також сучасні проблеми охорони та регулювання державного кордону України.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема: історико-правовий метод (для аналізу еволюції концепції державного кордону), формально-юридичний метод (для вивчення нормативно-правової бази, що регулює правовий режим кордонів), порівняльно-правовий метод (для співставлення міжнародної та національної практики правового регулювання кордонів різних держав), системно-структурний метод (для аналізу системи міжнародно-правового забезпечення безпеки кордонів), метод прогнозування (для визначення перспектив розвитку міжнародно-правових механізмів забезпечення безпеки державних кордонів) та інші методи наукового пізнання.

Структура бакалаврської роботи. Дана бакалаврська робота складається зі вступу, 3 розділів (що розділені на 10 підрозділів), висновку та списку використаних джерел. Повний обсяг бакалаврської роботи становить 65 сторінок, з яких основного

тексту- 57 сторінок. Список використаних джерел налічує 51 найменування і розміщений на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ

1.1. Державний кордон як правова категорія

Територіальна організація держави є фундаментальною основою її існування та функціонування в системі міжнародних відносин. При цьому ключову роль відіграє наявність фізичного простору та його правове закріплення через інститут державних кордонів.

Правова сутність державного кордону розкривається через його подвійну природу: з одного боку, він виступає просторовим вираженням державного суверенітету, а з іншого — об'єктом міжнародно-правового регулювання. Така характеристика зумовлює наявність правового регулювання кордонів як на національному, так і на міжнародному рівні [1, с. 131-133].

Інститут державного кордону має вагоме значення, будучи фундаментальним елементом державності та міжнародного правопорядку. Юридична сутність державного кордону розкривається через його функціональне призначення — він окреслює сферу виключної юрисдикції держави, в межах якої діє її правова система та здійснюється державна влада.

Теоретико-правове розуміння державного кордону безпосередньо пов'язане з концепцією територіального суверенітету. У правовій доктрині територіальний суверенітет розглядається як невіддільний атрибут державності, що надає державі виключне право здійснювати владні повноваження в межах своєї території. При цьому важливо підкреслити, що реалізація територіального суверенітету повинна відбуватися з урахуванням загальновизнаних норм міжнародного права [2, с. 18-19].

У сучасному міжнародному праві сформувалася система принципів, які визначають правовий режим державних кордонів. Ключовими серед них є принцип територіальної цілісності, який забороняє будь-яке посягання на територіальну недоторканність держав, та принцип непорушності кордонів, що гарантує стабільність

встановлених міждержавних меж. Особливе значення має принцип мирного вирішення територіальних спорів, який виключає можливість насильницької зміни кордонів.

У сучасній правовій науці державний кордон розглядається як комплексний інститут, що має фундаментальне значення для функціонування державного механізму та міжнародних відносин. Правова природа державного кордону нерозривно пов'язана з концепцією державної території, яка являє собою чітко окреслену частину земного простору, що перебуває під суверенітетом конкретної держави та визначається нормами як міжнародного, так і національного права.

Правовий статус державного кордону характеризується подвійною природою. У внутрішньодержавному праві він виступає об'єктом правового регулювання та захисту, а в міжнародному праві — предметом міждержавних угод та договорів. Така природа зумовлює необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародно-правовими нормами у сфері прикордонних відносин.

Особливе значення державних кордонів полягає в тому, що вони виступають необхідним елементом формування цілісного державного організму. Без чіткого визначення кордонів неможлива повноцінна реалізація державного суверенітету та здійснення владних повноважень. Ба більше, характер організації та функціонування державних кордонів є важливим індикатором цивілізаційного розвитку держави, її готовності до міжнародної співпраці та здатності забезпечувати власну національну безпеку [3, с.16-18].

Правова доктрина розрізняє декілька типологій державних кордонів. За режимом функціонування виділяють відкриті та регульовані кордони. Відкриті кордони характеризуються мінімальним рівнем контролю за переміщенням осіб між державами, хоча це не стосується торгівельних відносин. Натомість регульовані кордони передбачають впровадження системи контролю за переміщенням різних категорій суб'єктів та об'єктів, включаючи фізичних осіб, транспортні засоби, товари, а також об'єкти, обмежені чи заборонені в обігу.

За просторовим критерієм правова наука виділяє сухопутні, водні та повітряні кордони, кожен з яких має свої особливості правового регулювання та режиму охорони. Така класифікація відображає комплексний характер державної території та необхідність забезпечення її цілісності у різних просторових вимірах.

Функціональний аналіз правової природи державних кордонів дозволяє виділити три основні групи функцій [3, с. 41]:

1. бар'єрні;
2. контактні;
3. фільтрувальні.

Бар'єрна функція забезпечує територіальне розмежування держав та захист національних інтересів [3, с. 41].

Контактна функція сприяє розвитку міждержавного співробітництва через створення спільних економічних зон та природоохоронних територій [3, с. 42].

Фільтрувальна функція полягає у селективному контролі за транскордонним рухом, що дозволяє державі захищатися від зовнішніх загроз при збереженні відкритості для конструктивної міжнародної взаємодії [3, с. 42].

Правовий режим державних кордонів є важливим елементом системи національної безпеки. Він забезпечує територіальну цілісність держави та створює правові механізми для регулювання міжнародних відносин, захисту національних інтересів та розвитку міждержавного співробітництва. При цьому ефективність правового регулювання кордонів визначається здатністю держави забезпечити баланс між захистом власних інтересів та виконанням міжнародних зобов'язань.

Правовий режим державного кордону безпосередньо впливає на розвиток міждержавних відносин чи не у всіх сферах суспільного життя. Це стосується економічних, торговельних, демографічних та соціальних аспектів міждержавної взаємодії, що підкреслює комплексний характер правового регулювання прикордонної сфери.

Юридична формалізація державного кордону здійснюється через систему законодавчих актів, які встановлюють точні координати та характеристики прикордонної лінії. Правове закріплення кордону може мати як юридичний, так і фактичний характер, що відображає реальну практику здійснення державою свого територіального верховенства.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про державний кордон України» [4], державний кордон України визначається як лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України, до якої відноситься суша, вода, надра та повітряний простір.

Значущість державних кордонів розкривається також через їх системоутворюючу функцію у формуванні державно-територіального устрою. Відсутність чітко визначених кордонів унеможлиблює не лише повноцінну реалізацію державного суверенітету, але й саме існування держави як суб'єкта міжнародного права та геополітичного актора.

У системі національної безпеки правове забезпечення охорони державних кордонів займає пріоритетне місце. Ефективність державного регулювання прикордонних відносин безпосередньо впливає на можливість держави охороняти національні інтереси та забезпечувати територіальну цілісність. При цьому важливим є створення комплексної системи правових способів впливати на суспільні відносини у прикордонній сфері.

Вагомою функцією державного кордону є визначення просторових меж державного суверенітету. Саме через інститут кордону встановлюються межі поширення владних повноважень держави та її юрисдикції. Це має принципове значення для реалізації державою своїх суверенних прав та забезпечення територіальної цілісності.

Територіальне верховенство, яке забезпечується через інститут державного кордону, є невід'ємною складовою державного суверенітету. Воно передбачає виключне право держави здійснювати владні повноваження в межах своєї території, визначеної кордонами, та забезпечувати її захист від зовнішніх посягань.

Особливого значення набуває вертикальний вимір державного кордону, який визначає права держави щодо повітряного простору та надр. Це має важливе практичне значення для реалізації економічних, оборонних та інших державних інтересів.

Уваги заслуговує й інституціоналізація державного кордону, яка передбачає формування цілісної системи правових норм, правил та режимів, спрямованих на забезпечення інтересів держави у прикордонній сфері. В результаті цього процесу кордон набуває характеру системного правового явища з чітко визначеною структурою та механізмами функціонування [6, с. 106-107].

Функціональний аспект правової природи державного кордону розкривається через систему його основних та специфічних функцій. До основних належать бар'єрна, фільтрувальна та контактна функції, які забезпечують базові механізми територіального розмежування та міждержавної взаємодії. Специфічні функції включають політичну, соціальну, культурну, економічну та ідентифікаційну складові, що відображають багатовимірний характер прикордонних відносин.

Державний кордон як правова категорія являє собою складний, багатофункціональний інститут, що забезпечує територіальне верховенство держави та створює правові механізми для реалізації її суверенних прав. Його системний характер та поліфункціональність відображають сучасні тенденції розвитку міждержавних відносин та потребу у комплексному правовому регулюванні прикордонної сфери.

1.2. Еволюція концепції державного кордону

Трансформація розуміння сутності та функцій державного кордону відображає динамічний характер розвитку міждержавних відносин та глобалізаційних процесів. Від традиційного сприйняття кордону як суто демаркаційної лінії відбувся перехід до його розуміння як складного багатофункціонального інституту, що забезпечує взаємодію держав у різноманітних сферах.

Сучасна концепція державного кордону характеризується комплексним підходом до його функціонального призначення. Кордон перестав бути виключно бар'єром між

державами і трансформувався у простір активної міждержавної взаємодії, де реалізуються різноманітні форми міжнародного співробітництва.

Важливим аспектом еволюції концепції державного кордону стало формування специфічної інфраструктури, що забезпечує його функціонування. До нього входить розвиток міжнародних транспортних коридорів, створення систем енергетичного сполучення, будівництво спільних інженерних споруд. Така інфраструктура перетворює прикордонні території на зони активної економічної та соціальної взаємодії.

Особливого значення набула трансформація режиму функціонування державних кордонів. Сучасний кордон характеризується безперервною діяльністю спеціалізованих служб — прикордонних, митних, санітарних, які забезпечують регулювання транскордонних потоків відповідно до міжнародних стандартів та національних інтересів.

Розвиток концепції державного кордону призвів до формування особливого правового режиму прикордонних територій. Ці регіони набули статусу контактних зон, де відбувається інтенсивна міждержавна взаємодія у різних сферах суспільного життя. Це створило передумови еволюції транскордонного співробітництва та формування специфічних механізмів регіонального розвитку [7, с. 264-268].

Ключовим етапом у розвитку концепції державного кордону стала його інституціоналізація, яка передбачала формування цілісної системи правових норм, режимів та механізмів функціонування. Цей процес привів до створення комплексного правового інституту, що регулює широкий спектр суспільних відносин у прикордонній сфері.

В процесі еволюції відбулося суттєве розширення функціонального призначення державного кордону. Від виконання суто охоронних завдань він трансформувався у багатофункціональний інститут, що поєднує різні аспекти міждержавної взаємодії. Сучасна концепція виділяє три основні групи функцій, які вже згадувалися раніше, кожна з яких відображає особливий аспект функціонування кордону: бар'єрну, фільтрувальну, контактну [3, с.27].

Важливим напрямком еволюції стало формування специфічних функцій державного кордону, що відображають його роль у різних сферах суспільного життя:

- політична функція забезпечує реалізацію державного суверенітету;
- соціальна — регулює демографічні процеси;
- культурна — сприяє міжкультурному діалогу;
- економічна — забезпечує розвиток міжнародних економічних зв'язків;
- ідентифікаційна — формує національну самосвідомість прикордонних спільнот.

Розвиток рубіжно-комунікаційних функцій державного кордону відображає сучасні тенденції міжнародної інтеграції. Кордон перестав бути виключно бар'єром між державами і набув характеру комунікаційного простору, де відбувається активна взаємодія різних економічних, культурних та соціальних систем.

Важливим аспектом еволюції концепції державного кордону є трансформація розуміння його відкритості та режиму функціонування. Відкритість кордону як характеристика міждержавних відносин формується на основі добросусідських взаємин між країнами та проявляється через розвиток різноманітних форм транскордонної взаємодії.

У контексті відкритого кордону зберігається його фундаментальна фільтраційна функція, спрямована на захист національних інтересів держави. Ця функція реалізується через багаторівневу систему контролю, що охоплює різні аспекти транскордонної активності [8, с.53-58]:

1. Регулювання міграційних потоків здійснюється через диференційовану візову систему, яка враховує різні категорії відвідувачів — від туристів до трудових мігрантів. При цьому рівень розвитку міждержавних відносин може сприяти запровадженню спрощених режимів перетину кордону, включаючи безвізовий.

2. Товарообіг регулюється комплексом економічних інструментів, з яких головне місце займають митні тарифи, системи ліцензування та квотування. Це дозволяє державі

здійснювати селективний контроль за товарними потоками відповідно до національних економічних пріоритетів.

3. Рух капіталу підлягає особливому контролю через міжнародні банківські системи, при цьому встановлюються спеціальні режими для готівкових операцій та переміщення матеріальних цінностей.

Сучасний етап розвитку концепції державного кордону характеризується посиленням його контактної функції, що відображає спрямування до інтернаціоналізації економічного життя та поглиблення міждержавної співпраці. Особливо яскраво це проявляється у формуванні специфічних прикордонних регіонів — територіальних утворень, що охоплюють адміністративно-територіальні одиниці, прилеглі до державного кордону.

Еволюція концепції державного кордону нерозривно пов'язана з розвитком інституційного механізму його функціонування. Особливістю сучасного етапу розвитку прикордонного контролю є багатовимірність заходів, що застосовуються для забезпечення ефективного функціонування кордону.

Ці заходи охоплюють політико-дипломатичні ініціативи, організаційно-правове регулювання, військово-оперативне забезпечення, міграційний контроль, розвідувальну та контррозвідувальну діяльність, природоохоронний та санітарно-епідеміологічний нагляд, а також технічне забезпечення прикордонної безпеки.

Центральним елементом інституційної системи прикордонного контролю виступає прикордонна служба держави, яка виконує координаційну функцію щодо діяльності інших силових структур та правоохоронних органів у сфері захисту державного кордону. На сучасному етапі функціональні обов'язки прикордонної служби охоплюють декілька ключових напрямків діяльності [9].

У межах контрольної-охоронної функції прикордонна служба забезпечує недоторканність державного кордону, здійснює охорону суверенних прав держави в прикордонному просторі та реалізує комплексний прикордонний контроль.

Координаційно-взаємодійна функція проявляється через узгодження діяльності різних відомств у прикордонній сфері та організацію міжнародної співпраці з прикордонними службами сусідніх держав.

Не менш важливою є превентивно-інформаційна складова роботи прикордонної служби, яка включає запобігання порушенням прикордонного режиму, збір інформації про ситуацію на кордоні та її аналіз, а також прогнозування потенційних загроз прикордонній безпеці.

Фундаментальним аспектом еволюції концепції державного кордону є розвиток митної служби як невід'ємного елементу системи прикордонного управління. Специфіка діяльності митної служби розкривається через комплекс взаємопов'язаних функціональних напрямків.

Контрольно-пропускна діяльність забезпечує регулювання транскордонного руху товарів та послуг, в той час як тарифно-регулювальний аспект створює економічні механізми управління зовнішньоторговельними потоками. Особливого значення в сучасних умовах набуває інформаційно-аналітична складова, яка дозволяє оптимізувати процеси прийняття рішень у сфері мита [10].

Фінансово-економічний аспект митної діяльності безпосередньо пов'язаний із забезпеченням надходжень до державного бюджету та підтримкою економічної безпеки держави. Водночас, логістична функція митної служби спрямована на оптимізацію товарних потоків та розвиток відповідної інфраструктури. Правова та соціально-виховна складові митної діяльності формують нормативне підґрунтя та забезпечують розвиток культури зовнішньоекономічної діяльності.

Важливо відзначити, що ефективність функціонування відкритого кордону значною мірою залежить від збалансованості між спрощенням процедур транскордонної взаємодії та забезпеченням належного рівня безпеки. Це досягається через впровадження сучасних технологій контролю, розвиток інституційної спроможності прикордонних служб та поглиблення міжнародного співробітництва у сфері контролю кордону.

Розвиток концепції відкритого кордону демонструє тенденцію до формування більш гнучких механізмів регулювання транскордонної взаємодії при збереженні ефективних інструментів захисту національних інтересів. Це створює передумови для подальшого розвитку міждержавного співробітництва та формування інтегрованих прикордонних просторів.

Окрім традиційних охоронних функцій, сучасний кордон виконує роль комунікаційного каналу, що забезпечує інтеграцію держави у світову спільноту та міжнародні економічні процеси.

Я вважаю, що одним із найцікавіших аспектів еволюції державного кордону є його трансформація від простої демаркаційної лінії до багатофункціонального інституту. Це відображає більш глибокі зміни в розумінні держави та міждержавних відносин у сьогоденному світі.

Важливим є перехід від виключно бар'єрної функції кордону до балансу між трьома функціями: бар'єрною, фільтрувальною та контактною. Цей баланс є основою сучасного управління кордонами. Держави, які знаходять оптимальне співвідношення між захистом своїх інтересів та сприянням транскордонній співпраці, отримують значні переваги.

1.3. Типологія державних кордонів

Сучасна наукова думка пропонує багатовимірну систему класифікації територій у міжнародному праві, що відображає складність та різноманітність просторових форм реалізації державного суверенітету. Історична еволюція розуміння територіального верховенства пройшла шлях від феодального ототожнення державної території з приватною власністю монарха до сучасної концепції публічного суверенітету народу над територією держави.

Концептуальне розуміння державного кордону базується на його визначенні як юридично або фактично встановленої демаркаційної системи, що включає лінійні параметри на земній поверхні та вертикальну проекцію цих ліній у просторі. Ця система

формує просторові межі державної території та визначає сферу реалізації державного суверенітету.

Сучасна типологія державних кордонів ґрунтується на комплексному підході до їх класифікації, враховуючи різноманітні просторові характеристики. Ключовим критерієм типологізації виступає середовище проходження кордону, відповідно до якого виділяють наземні, водні, повітряні та підземні кордони, що можна побачити у Конвенції з морського права 1982 року [11].

Наземні кордони характеризуються особливою специфікою їх встановлення, яка базується на використанні природних та антропогенних орієнтирів місцевості. При їх делімітації враховуються топографічні особливості території, включаючи рельєф місцевості та інші фізико-географічні характеристики. У випадках, коли використання природних орієнтирів неможливе або недоцільне, застосовується метод геометричного проведення кордону — по прямих лініях між визначеними точками або з використанням географічної сітки координат.

Водна категорія кордонів представляє особливий інтерес з точки зору міжнародного права та практики державного будівництва. Вона охоплює морські, річкові, озерні та інші акваторіальні межі державної території. Особливе значення мають морські кордони, які визначають зовнішні межі територіальних вод держави. Їх встановлення регулюється національним законодавством з урахуванням загальновизнаних принципів міжнародного морського права та практики міждержавних відносин.

Важливим є розуміння того, що морські кордони можуть встановлюватися двома способами: як зовнішня межа територіального моря відносно відкритого морського простору, або як лінія розмежування територіальних вод суміжних чи протилежних держав. У другому випадку процес делімітації вимагає складних міждержавних переговорів та врахування взаємних інтересів прибережних держав.

Вся земна територія у міжнародному праві поділяється на категорії залежно від її правового статусу. Існують різні підходи до такої класифікації. Спочатку виділяли лише

державні та міжнародні території, але згодом правознавці визначили окрему групу - території зі змішаним режимом.

Фахівець із міжнародного права Я. Броунлі - англієць за походженням, виокремлює чотири типи територіального режиму: територіальний суверенітет; території, які не перебувають під суверенітетом окремої держави чи їх групи та мають особливий статус (наприклад, підопічні або підмандатні території); нічийні території (*res nullius*) і території, що належать усьому людству (*res communis*). При цьому *res nullius*, на його думку, є явищем тимчасовим. Такі території можуть бути юридично захоплені певними державами, однак через низку причин їхній суверенітет там поки що не встановлено.

До середини XX століття сформувалася класифікація територій, що включає шість основних видів [12, с.12]:

1. державна територія;
2. міжнародна територія;
3. територія зі змішаним режимом;
4. територія з перехідним режимом;
5. територія міжнародного користування;
6. територія з особливим правовим режимом.

Вагоме місце в типології займає міжнародна територія, що характеризується відсутністю суверенітету окремих держав та належить до спільної спадщини людства. До цієї категорії відносять повітряний простір, відкрите море, глибоководне морське дно за межами національної юрисдикції, Антарктика та космічний простір. Правовий режим цих територій регулюється виключно міжнародним правом та базується на принципах рівного доступу всіх держав до їх використання [12, с. 18].

Інноваційним елементом територіальної типології виступають території змішаного режиму, які включають континентальний шельф та морські економічні зони. Їх особливість полягає в поєднанні елементів міжнародного регулювання з суверенними правами прибережних держав на розвідку та використання природних ресурсів.

Специфічну категорію становлять території міжнародного користування, які, залишаючись під суверенітетом конкретних держав, функціонують в особливому міжнародно-правовому режимі. До них належать міжнародні протоки, канали та судноплавні ріки, а також окремі архіпелаги з особливим статусом.

Завершальним елементом типології виступають території з особливим правовим режимом, зокрема демілітаризовані та нейтралізовані зони. Їх статус характеризується обмеженням територіального верховенства держави та заборобою на розміщення військових об'єктів і проведення військової діяльності.

Державні кордони відіграють ключову роль у забезпеченні суверенітету та збереженні територіальної цілісності країн, виконуючи завдання розмежування, охорони та регулювання міждержавних відносин. Їх можна класифікувати за різними параметрами, зокрема за географічним положенням, історичними чинниками, політичним статусом, функціями та рівнем відкритості. Кожен різновид кордону має свої особливості, які мають вплив на економіку, культуру, політику та соціальне життя регіонів, розташованих уздовж меж держав.

Аналіз типології державних кордонів є ключовим аспектом дослідження територіальної організації держав. Історичний процес формування кордонів зумовлює їх поділ на [12, с. 20]:

- встановлені до заселення території;
- ті, що з'явилися після освоєння регіону;
- впроваджені без врахування етнокультурних особливостей населення.

Функціональний аспект державних кордонів розкривається через їх поділ на бар'єрні з високим рівнем контролю, контактні, що сприяють міждержавній взаємодії, та фільтруючі, які вибірково регулюють транскордонні потоки. Ступінь проникності кордонів варіюється від повністю відкритих до закритих, що відображає різні підходи держав до забезпечення національної безпеки та розвитку міжнародної співпраці.

Ситуація наразі демонструють трансформацію функцій державних кордонів від суто бар'єрних до більш контактних, що пов'язано з процесами глобалізації та

регіональної інтеграції. Важливо відзначити динамічний характер типології кордонів, оскільки їх характеристики можуть змінюватися залежно від геополітичної ситуації та стану міждержавних відносин.

Ефективність функціонування сучасних кордонів визначається їх здатністю поєднувати захисну та інтеграційну функції, забезпечуючи одночасно національну безпеку та розвиток міжнародного співробітництва.

Практичне значення розуміння типології державних кордонів полягає у можливості розробки ефективної прикордонної політики, врегулювання територіальних суперечок та розвитку транскордонного співробітництва. В умовах сучасних воєнних станів актуальним постає здатність держав адаптувати режим функціонування своїх кордонів відповідно до змін міжнародної обстановки, зберігаючи при цьому необхідний баланс між відкритістю та безпекою державних рубежів.

Державний кордон є правовою категорією, що визначає просторові межі державного суверенітету та виступає фундаментальним елементом територіальної організації держави. Природа державного кордону проявляється через його функціонування як об'єкта внутрішньодержавного права та предмета міжнародно-правового регулювання.

Еволюція концепції державного кордону відображає трансформацію від суто демаркаційної лінії до багатофункціонального інституту міждержавної взаємодії. Сучасне розуміння кордону характеризується поєднанням традиційних безпекових функцій із завданнями сприяння міжнародному співробітництву та регіональній інтеграції. Важливим аспектом цієї еволюції стало формування спеціалізованої прикордонної інфраструктури та розвиток інституційних механізмів прикордонного контролю.

Типологія державних кордонів демонструє їх багатовимірну природу, що проявляється через різноманітність критеріїв класифікації: від морфологічних характеристик до функціонального призначення. Особливе значення надається поділу кордонів за режимом функціонування, що відображає баланс між забезпеченням

національної безпеки та розвитком міжнародної співпраці. Ситуація в світі вказує на посилення контактної функції кордонів при збереженні ефективних механізмів захисту державних інтересів.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ

2.1. Загальні положення правового режиму державного кордону

Державний кордон є надзвичайно важливим інститутом державного суверенітету, який відображає просторові та юрисдикційні межі держави.

Правовий режим державного кордону являє собою складну міждисциплінарну категорію, яка формується на перетині адміністративного, міжнародного, конституційного та військового права. Він визначає комплексний порядок встановлення, функціонування, охорони та регулювання відносин у прикордонному просторі, включаючи нормативні, організаційні та безпекові аспекти [13, с.15-17].

Історично-правовий контекст дослідження державного кордону свідчить, що інтенсивність наукового вивчення цього питання значно посилилася після Другої світової війни. Він має взаємозв'язок із процесами деколонізації, формуванням нових незалежних держав та необхідністю чіткого міжнародно-правового врегулювання державних кордонів.

Основними складовими правового режиму державного кордону є [24]:

- нормативно-правове забезпечення;
- інституційний механізм охорони та захисту;
- порядок перетинання кордону;
- регламентація діяльності прикордонних суб'єктів;
- забезпечення прикордонної безпеки.

Нормативно-правове забезпечення є фундаментальною основою правового режиму державного кордону. Це комплексна система законодавчих та підзаконних актів, міжнародних договорів, відомчих інструкцій, які всебічно регламентують порядок встановлення, функціонування та охорони державного кордону. До цієї складової входять конституційні норми, адміністративні, кримінальні та міжнародне законодавство, що створюють повноцінне юридичне поле для реалізації прикордонної політики держави. Особливістю такого забезпечення є поєднання національних

правових норм з міжнародно-визнаними стандартами та принципами міждержавної взаємодії.

Інституційний механізм охорони та захисту становить організаційну структуру забезпечення безпеки державного кордону. Він включає систему державних органів та установ, наділених спеціальними повноваженнями у сфері прикордонної безпеки. Провідну роль у цьому механізмі відіграють Державна прикордонна служба України, Збройні Сили, правоохоронні органи, митна та імміграційна служби. Ключовим аспектом такого механізму є чітка координація дій, взаємодія між різними інституціями, оперативне реагування на потенційні загрози та здійснення комплексних заходів із забезпечення недоторканності державних рубежів.

Порядок перетинання кордону є важливою складовою, що визначає алгоритм переміщення транспортних засобів, вантажів та переміщення осіб, через державний кордон. Він включає детальну регламентацію процедур прикордонного, митного, санітарного, екологічного контролю, встановлення чітких правил та обмежень. Цей компонент передбачає не сам технічний аспект перетину кордону, а протидію незаконній міграції, боротьбу з контрабандою, забезпечення національної безпеки та іншими протиправними діями.

Регламентація діяльності прикордонних суб'єктів охоплює визначення правового статусу, прав, обов'язків та меж компетенції всіх учасників прикордонних відносин. Сюди входять державні службовці та громадяни, представники громадських організацій, іноземні громадяни, юридичні особи, які так чи інакше взаємодіють із прикордонною інфраструктурою.

Забезпечення прикордонної безпеки є інтегральною складовою, що поєднує всі попередні компоненти в єдину систему захисту державних інтересів. Ці складові формують комплексну систему, спрямовану на реалізацію державного суверенітету та територіальної цілісності.

Державний кордон представляє фундаментальну категорією державності, що визначає просторові межі суверенітету та цілісності держави. Його значення виходить

за межі звичайної просторової демаркації, адже кордон становить ключовий елемент державного устрою, без якого неможливе повноцінне функціонування державного організму.

Сутність державного кордону полягає, як в географічному розмежуванні територій, так й у складній системі правових, адміністративних, безпекових та соціально-комунікативних відносин. Він виступає не просто лінією на карті, а складним правовим інструментом, який забезпечує реалізацію державою власних суверенних прав та інтересів.

Правове регулювання державного кордону становить комплексний механізм владного впливу на суспільні відносини. Цей механізм включає нормативне закріплення прав та обов'язків суб'єктів прикордонної діяльності, встановлення чітких правил та обмежень, створення ефективних інституційних структур та забезпечення неухильного дотримання законодавства.

Державне регулювання прикордонних відносин реалізується через систему юридичних інструментів, серед яких провідне місце посідають нормативно-правові акти, міжнародні договори, відомчі інструкції та регламенти. Метою кожного такого інструменту є упорядкування, охорона та розвиток суспільних відносин у прикордонному просторі.

Важливим аспектом правового режиму державного кордону є його здатність впливати на зовнішні параметри державної діяльності, але й на внутрішні соціальні процеси. Через механізми правового регулювання держава формує певні моделі поведінки, створює умови для реалізації прав громадян та забезпечує баланс між національною безпекою та міжнародною комунікацією.

Сучасна ситуація в світі у сфері прикордонної безпеки вимагає від держави не лише адміністративно-правових механізмів регулювання, але й ефективної координації зусиль різних інституцій сектору безпеки. Йдеться про необхідність системного підходу, який враховує як внутрішньодержавні, так і міжнародно-правові аспекти функціонування державного кордону.

Особливої актуальності проблематика правового режиму державного кордону набуває в контексті забезпечення національної безпеки. Якість державного регулювання прикордонних відносин безпосередньо впливає на спроможність держави захистити власні інтереси, контролювати транскордонні процеси та протидіяти потенційним загрозам.

Сучасна геополітика вимагає постійного вдосконалення підходів до розуміння та реалізації правового режиму державного кордону. Йдеться про необхідність формування гнучкої, адаптивної системи, яка здатна ефективно реагувати на зміни. [14, с. 60-62].

Без чітко визначених кордонів неможливе повноцінне існування державного утворення, оскільки кордони виступають визначальним чинником формування цілісного державно-територіального організму. Від ефективності функціонування державного кордону безпосередньо залежить розвиток міждержавних зовнішніх відносин, що підкреслює його стратегічне значення.

Правовий режим державного кордону має надзвичайно комплексний характер і реалізується через широкий спектр правових норм. Особливістю такого регулювання є поєднання національних та міжнародно-правових норм, що забезпечують всебічне врегулювання питань встановлення, охорони та функціонування державного кордону [15, с. 2-3].

Держава здійснює владний вплив на суспільні відносини через правове регулювання, яке передбачає упорядкування, закріплення, охорону та розвиток соціальних взаємозв'язків. Цей процес реалізується шляхом нормативного встановлення дозволів й заборон, визначення прав й обов'язків учасників правовідносин, затвердження відповідних правових актів.

Безпека держави невід'ємно пов'язана із захистом державного кордону. Непорушні кордони свідчать про наявність суверенітету та єдності держави, її політичну та економічну незалежність та територіальну цілісність. Конституція України визначає охорону державного кордону як пріоритетне завдання, відповідальність за виконання

якого покладається на спеціалізовані військові формування, в тому числі й на Збройні Сили України.

Захист кордону держави постає багатогранною, складною діяльністю, що здійснюється скоординовано військовими формуваннями та правоохоронними органами. Ця діяльність реалізується через широкий комплекс заходів: організаційно-правових, дипломатичних, прикордонних, імміграційних, військових, політичних, економічних, оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних, технічних, екологічних, природоохоронних, санітарно-карантинних. Координуючим центром такої діяльності виступає Державна прикордонна служба України [16, с. 94-95].

Захист та охорона державного кордону є непорушною складовою системи захисту та здійснюється диференційовано залежно від типу простору. На Державну прикордонну службу України покладається відповідальність за охорону кордону на морі, річках, озерах й інших водоймах та безпосередньо на суші, тоді як Збройні Сили України забезпечують безпеку в підводному просторі та повітряному просторі, в межах територіального моря. Важливою особливістю правового режиму кордону держави є залучення до його забезпечення не лише спеціалізованих державних органів, але й суспільства загалом. Українське законодавство передбачає створення громадських об'єднань, які мають змогу допомагати та впливати на Державну прикордонну службу, правоохоронні органи та органам місцевого самоврядування у запобіганні правопорушенням та захисті громадян.

2.2. Міжнародно-правові акти, що регулюють правовий режим кордонів

Міжнародно-правове регулювання території становить фундаментальну основу сучасної системи міждержавних відносин. У контексті міжнародного права територія розглядається як багатогранне поняття, що охоплює різноманітні просторові виміри: земну поверхню, водні простори, надра, повітряний простір, а також космічні об'єкти.

Це комплексне розуміння території виходить за межі традиційного географічного тлумачення та набуває юридичного значення.

Ключовими категоріями в міжнародно-правовому контексті виступають поняття «правового статусу» та «правового режиму» територій. Незважаючи на часткове ототожнення цих понять у юридичній практиці, вони мають принципові відмінності. Правовий статус території визначає її базисну юридичну характеристику, встановлюючи основну приналежність відповідно до міжнародно-правової класифікації. Натомість правовий режим репрезентує сукупність специфічних ознак, що визначають унікальний порядок використання та функціонування конкретної просторової одиниці [17, с.19-25].

Території з однаковою юридичною природою можуть мати різні правові режими. Наприклад, у категорії державної території виокремлюють різні режими: внутрішні морські води, територіальні води, континентальний шельф. Водночас простежується й протилежність, коли територія з різною юридичною природою може мати подібні правові режими, як у випадку міжнародних каналів та відкритого моря [18, с.389-390].

Міжнародне право акцентує увагу передусім на просторовому вимірі територій, що принципово відрізняється від природничого розуміння простору як середовища існування живих організмів чи локації природних ресурсів. Проте це не означає ігнорування екологічного контексту – навпаки, норми міжнародного та національного права дедалі більше уваги приділяють питанням раціонального природокористування та екологічної безпеки.

Визначальним критерієм у міжнародно-правовому тлумаченні територій є її приналежність або неприналежність конкретній державі та можливості використання міжнародною спільнотою. Це означає, що кожна територія розглядається крізь призму державного суверенітету, міжнародних домовленостей та глобальних інтересів світового співтовариства.

Сучасні міжнародно-правові акти, що регулюють правовий режим кордонів, формують складну багаторівневу систему нормативного регулювання. До неї входять універсальні міжнародні конвенції, регіональні угоди, двосторонні договори,

рекомендації міжнародних організацій. Ключову роль відіграють документи Організації Об'єднаних Націй, що встановлюють фундаментальні принципи, недоторканності кордонів та мирного співіснування держав.

Особливого значення набувають міжнародно-правові акти, спрямовані на врегулювання прикордонних спорів, делімітацію та демаркацію державних кордонів. Такі документи визначають просторові межі держав, створюють правові механізми попередження та мирного вирішення територіальних конфліктів. Вони передбачають широкий спектр інструментів — від дипломатичних переговорів до рішень міжнародних арбітражних судів.

Міжнародно-правове регулювання територіального устрою базується на чіткому розмежуванні різних категорій територій за їх правовим статусом. Основоположною категорією в цій системі виступає державна територія, яка являє собою простір, над яким здійснюється територіальне верховенство та який знаходиться під суверенітетом конкретної держави правомірно. Правовий режим державної території визначається як національним законодавством відповідної країни, так і системою міжнародно-правових актів, які встановлюють загальновизнані принципи та стандарти взаємодії держав щодо територіальних питань [19, с.28-29].

Державні кордони як правовий інститут отримують своє нормативне закріплення через складну систему міжнародних конвенцій, договорів та угод. Основоположними документами, що визначають загальні принципи правового режиму кордонів, виступають Статут Організації Об'єднаних Націй, Декларація про принципи міжнародного права, Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі. Ці акти закріплюють фундаментальні принципи непорушності державних кордонів, територіальної цілісності, суверенного рівноправства держав та погрози силою або заборони застосування сили проти територіальної недоторканності держав.

Паралельно з державними територіями, міжнародне право виділяє категорію міжнародних територій, на які не поширюється суверенітет жодної держави. До таких територій відносять Місяць, космічний простір та інші небесні тіла; повітряний простір

за межами державних територій; морське дно і його надра за межами континентального шельфу прибережних держав, міжнародний район морського дна, відкрите море, Антарктика. Правовий режим цих територій регулюється спеціальними міжнародними конвенціями, що втілюють принцип спільної спадщини людства.

Особливе місце в регулюванні правового режиму морських кордонів посідає Конвенція ООН з морського права 1982 року [11]. Цей документ визначає правовий статус різних морських просторів, встановлює принципи та процедури делімітації морських кордонів, регламентує права та обов'язки держав щодо використання морських просторів. Важливими є положення Конвенції щодо територіального моря, виключної економічної зони, континентального шельфу, які формують багаторівневу систему правового регулювання морських кордонів.

Правовий режим повітряних кордонів визначається Чиказькою конвенцією про міжнародну цивільну авіацію 1944 року [20], яка закріплює повний і виключний суверенітет держави над повітряним простором, що знаходиться над її територією. Конвенція встановлює механізми міжнародної співпраці у сфері використання повітряного простору, регламентує порядок перетину повітряних кордонів та забезпечує баланс між державним суверенітетом і потребами міжнародного повітряного сполучення.

У сфері регулювання космічних кордонів ключову роль відіграє Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, 1967 року [21]. Документ проголошує космічний простір надбанням всього людства та забороняє його національне привласнення. Тим самим встановлюється особливий правовий режим, що унеможливорює поширення концепції державних кордонів на космічний простір.

На основі цього, можна виділити державну територію; міжнародну; території зі змішаним режимом; території з особливим режимом.

Антарктика має особливий міжнародний статус, який регулюється Договором про Антарктику 1959 року [22]. Відповідно до цього документу, континент оголошено

демилітаризованою зоною: заборонено будь-які військові операції, ядерні випробування та розміщення радіоактивних відходів. Крім того, угода закріплює принципи наукової співпраці та тимчасово призупиняє територіальні претензії країн.

Території, що перебувають у спільному користуванні, підпорядковуються загальноприйнятим нормам міжнародного права. Ці правила спрямовані на захист інтересів усієї світової спільноти, запобігання монополізації таких зон окремими державами та встановлення механізмів міжнародної координації для їх збереження та ефективного використання.

До складу сухопутної території держави входять усі землі в межах її кордонів, включаючи острови та анклав, незалежно від їх розташування. Згідно з міжнародним правом, острів визначається як природне утворення суші, оточене водою та постійно знаходиться над її рівнем навіть під час припливу, про що йдеться у частині I, ст. 121 Конвенції ООН з морського права 1982 року [11].

Острови (за винятком непридатних для життя скель) мають такий самий правовий статус, як і інші частини суходолу, і можуть мати власні територіальні води, прилеглу зону, континентальний шельф та економічну зону.

Особливе регулювання в міжнародному праві стосується анклавів — ділянок території, повністю оточених землями іншої держави та не мають виходу до моря. Їх існування вимагає укладення спеціальних угод для забезпечення доступу та вирішення інших ключових питань. Аналогічні норми поширюються на напіванклави, які мають морське узбережжя [23, с. 39–40].

Водні території держав підлягають ретельному міжнародно-правовому регулюванню. Згідно з Конвенцією ООН 1982 року [11], до них належать внутрішні води та територіальне море. Останнє визначається як смуга моря шириною до 12 морських миль, що відлічується від лінії найнижчого відливу або прямих базисних ліній. У деяких випадках його межі можуть встановлюватися міждержавними угодами.

Важливим елементом морського права є режим виключної економічної зони (ВЕЗ). Вона охоплює акваторію за межами територіальних вод на відстані до 200

морських миль від узбережжя. У цій зоні прибережна держава має виняткові права на видобуток природних ресурсів (включаючи енергетичні), створення штучних островів, проведення наукових досліджень та захист морського середовища.

Однак суверенітет держави над ВЕЗ не обмежує свободу судноплавства, прокладання підводних комунікацій, але скасовує право інших країн на рибальство. Як і континентальний шельф, ця зона потребує чіткого розмежування між сусідніми державами на основі міжнародних норм і принципів справедливості.

Повітряний простір держави охоплює повітряний стовп над її суходолом і територіальними водами. Хоча точна верхня межа не закріплена в міжнародних угодах, звичайною нормою вважається висота 100–130 км над рівнем моря. Держави регулюють переміщення іноземних літальних апаратів через свої кордони на основі взаємності та двосторонніх угод, що становить основу повітряного права [23, с. 41–42].

Надра, які є частиною земної кори, розташованою під поверхневим ґрунтовим шаром та дном водойм і сягають глибин, доступних для геологічного дослідження та промислового використання, також підлягають міжнародно-правовому регулюванню. Теоретично їхня глибина не має чітких меж і може простягатися до центру Землі, утворюючи сегмент із вершиною в ядрі планети та основою на поверхні території відповідної держави.

Окремий правовий статус має так звана умовна (квазі) територія держави. До цієї категорії в міжнародному праві належать:

- території дипломатичних місій у інших країнах;
- торговельні судна у міжнародних водах;
- повітряні та космічні апарати під національними прапорами;
- підводні комунікації (кабелі, трубопроводи);
- морські платформи та інші споруди у відкритому морі.

Правовий режим цих об'єктів визначається спеціальними міжнародними угодами та двосторонніми договорами між державами.

Міжнародно-правове регулювання режиму державних кордонів базується на системі універсальних та регіональних конвенцій, двосторонніх договорів та норм звичаєвого права у системі міжнародного права, які забезпечують чітке визначення меж державного суверенітету та правового статусу різних видів державної території.

2.3. Національне законодавство, що регламентує режим державного кордону

Державний кордон є невід'ємним атрибутом суверенітету будь-якої незалежної країни, визначаючи межі її територіальної юрисдикції. Для України питання правового регулювання державного кордону набуло особливої актуальності після здобуття незалежності, коли постала необхідність юридичного оформлення та захисту територіальних меж держави. Формування нормативно-правової бази у сфері регулювання державного кордону відбувалося поетапно через розробку та прийняття національних законодавчих актів, а також шляхом укладання міжнародних договорів із сусідніми державами.

У процесі державотворення України питання демаркації та делімітації кордонів, а також їх міжнародно-правове визнання стало одним із пріоритетних завдань зовнішньополітичної діяльності. Це потребувало створення комплексної системи правових інструментів, які б забезпечували фіксацію просторових меж держави та регламентували відносини із сусідніми країнами щодо організації прикордонного режиму та співробітництва у прикордонних районах.

В умовах сучасних міждержавних відносин, особливо в період політичних конфліктів та замороження відносин, в умовах «холодної війни» проводиться ворожа політика на всіх рівнях взаємодії, окрім безпосереднього застосування зброї. Це безпосередньо впливає на правове регулювання прикордонного режиму, оскільки держави посилюють заходи контролю та захисту своїх кордонів [51, с.7].

У національному законодавстві багатьох країн під час загострення міждержавних відносин впроваджуються додаткові механізми захисту кордонів від таких загроз як

кібернетичні атаки, інформаційно-психологічні операції та інші форми латентного впливу, що стають типовими засобами впливу в умовах «холодної війни».

Правове регулювання режиму державного кордону в таких умовах має враховувати не лише традиційні аспекти охорони територіальної цілісності, але й нові виклики, пов'язані з торговельними обмеженнями, енергетичними блокадами, санкціями та іншими нетрадиційними інструментами міждержавного протистояння.

Щодо України, правове регулювання державного кордону відбувається на базі системі нормативно-правових актів, що включає як національне законодавство, так і міжнародні договори.

Фундаментальним документом у національній правовій системі, що регулює питання державного кордону, є Закон України «Про державний кордон України», який визначає поняття державного кордону, його режим, порядок встановлення та зміни, а також засади охорони. Цей закон становить правову основу для всіх інших нормативних актів щодо кордонів і впроваджує міжнародно-правові стандарти у національне законодавство [24].

Важливе значення для розуміння правонаступництва щодо кордонів колишнього СРСР має Закон України «Про правонаступництво України», який підтверджує незмінність кордонів України, що існували на момент проголошення її незалежності, та зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними Українською РСР до проголошення незалежності України [25].

Міжнародно-правове регулювання кордонів України здійснюється через систему двосторонніх договорів із сусідніми державами. З Республікою Польща важливим документом є Договір про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, укладений 12 січня 1993 року в Києві. Цей документ не лише визначає лінію державного кордону, але й регламентує співпрацю прикордонних служб та вирішення прикордонних питань.

Зі Словацькою Республікою Україна уклала два важливі документи: Договір про спільний державний кордон від 14 жовтня 1993 року та Договір про режим українсько-

словацького Державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань від тієї ж дати. Ці документи створюють правову основу для співпраці на спільному кордоні та визначають процедури вирішення прикордонних питань.

Відносини з Угорською Республікою щодо державного кордону регулюються Договором про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань, підписаним 19 травня 1995 року в Києві. Цей договір встановлює режим спільного кордону та механізми співпраці між прикордонними службами.

З республікою білорусь питання кордону регулюються Договором про державний кордон, укладеним 12 травня 1997 року в Києві. Цей документ визначає лінію державного кордону та закріплює принципи його демаркації.

Державний кордон між Україною і Республікою Молдова врегульований Договором про державний кордон від 18 серпня 1999 року, який встановлює правові засади для функціонування спільного кордону.

У відносинах з Російською Федерацією ключовими документами є Договір про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 року, який мав встановити правові рамки для сухопутного кордону та морських просторів між двома державами. Проте, попри все, Російська Федерація порушила цей договір, коли у 2014 році незаконно анексувала Кримський півострів, а потім у 2022 році розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. Ці дії є прямим порушенням міжнародного права та двосторонніх договорів, включаючи зазначений Договір та Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки. (м. Керч, 24 грудня 2003 р.), який наразі втратив чинність.

Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, підписаний 17 червня 2003 року в Чернівцях, завершує систему двосторонніх договорів України з сусідніми державами і врегульовує питання співпраці на спільному кордоні.

На національному рівні важливе значення має Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 1993 року № 415 «Про першочергові заходи щодо правового оформлення державного кордону та подальшого його облаштування», яка визначає практичні кроки щодо встановлення, демаркації та облаштування державного кордону України.

Від початку незалежності була сформована багаторівнева система нормативно-правових актів, яка охоплює весь комплекс питань, пов'язаних із встановленням, функціонуванням та захистом державного кордону. Ця система включає як національне законодавство, так і договори з усіма сусідніми державами, що створює правове поле для забезпечення територіальної цілісності України.

Однак, військова агресія Російської Федерації, починаючи з анексії Кримського півострова у 2014 році та подальшого повномасштабного вторгнення у 2022 році, поставила під загрозу ефективність існуючої системи правового регулювання державного кордону. Ці дії порушують двосторонні договори, таким чином порушуючи фундаментальні принципи міжнародного права.

Правовий режим державних кордонів виступає як фактор забезпечення територіальної цілісності держави та реалізації її суверенних прав у просторовому вимірі. Державний кордон лінійно окреслює межі поширення державної влади та формує складну інституційно-функціональну систему, що забезпечує непорушність територіального суверенітету. Особлива юридична природа режиму державного кордону проявляється через його дуалістичний характер: з одного боку, він виступає об'єктом національного правового регулювання, з іншого — предметом міжнародно-правової регламентації.

Інтеграція національних та міжнародних правових норм забезпечує тонкий баланс між державними інтересами та принципами міжнародного співробітництва, що особливо яскраво проявляється у багаторівневій структурі морських кордонів з їх диференційованим режимом територіальних вод, виключної економічної зони та континентального шельфу.

Відмінність між правовим статусом та правовим режимом територій, що розкривається через взаємодію держав у різних просторових вимірах, закладає основу для функціонування глобальної системи міждержавних відносин. Класифікація територій відповідно до їх міжнародно-правової встановлює особливі режими для просторів, що перебувають поза державним суверенітетом, втілюючи концепцію спільної спадщини людства.

Я вважаю, що створення комплексної системи правового регулювання державного кордону є критично важливим елементом державотворення, особливо для країн, які відносно нещодавно здобули незалежність. Для України це питання має особливе значення, враховуючи її геополітичне положення та історичний контекст.

Важливо відзначити дуалістичний характер правового регулювання кордонів, який поєднує національне законодавство та міжнародні договори. Цей підхід дозволяє збалансувати внутрішні інтереси держави з міжнародними зобов'язаннями та принципами співробітництва. Україна досить послідовно вибудовувала такий баланс, уклавши двосторонні договори з усіма сусідніми державами.

Налагодження міжнародних та національних правових норм у сфері регулювання державних кордонів України відображає еволюційний шлях становлення правової системи незалежної держави. Вона демонструє прагнення до закріплення територіальної цілісності та непорушності кордонів не лише через внутрішнє законодавство, але й через систему двосторонніх договорів із сусідніми державами. Водночас порушення режиму державного кордону внаслідок агресії Російської Федерації виявило фундаментальну проблему ефективності міжнародно-правових механізмів захисту територіальної цілісності держав у сучасних умовах.

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ

3.1. Сучасні виклики та загрози на державних кордонах в контексті міжнародно-правового забезпечення безпеки

Трансформація глобального безпекового середовища після завершення Другої світової війни створила нові умови для розвитку міжнародних відносин. Протягом тривалого часу світ функціонував у рамках біполярної системи, яка характеризувалася конкуренцією двох моделей державного устрою. Закінчення «Холодної війни» відкрило нову сторінку в історії міжнародних відносин, надавши європейським країнам можливість розвиватися без постійної загрози ядерного конфлікту [26, с.177].

У сучасному глобалізованому світі державні кордони перебувають під постійним впливом різноманітних загроз, ці загрози значною мірою визначають характер міжнародної безпеки.

Проте завершення епохи глобального протистояння та жорсткого контролю за переміщенням людських, фінансових, технологічних ресурсів і зброї спричинило появу нових, не менш серйозних ризиків і небезпек. Характерною рисою сучасності стало те, що замість єдиної домінуючої загрози глобальній безпеці з'явилася множина менших за масштабом, але не менш небезпечних викликів, які суттєво впливають на стабільність і торкаються інтересів численних держав, включаючи країни Європейського Союзу.

Сьогоднішні ризики для міжнародної безпеки формуються у різних сферах суспільного життя і мають як об'єктивні, так і суб'єктивні передумови. Як не парадоксально, саме досягнення науково-технічного прогресу, процеси глобалізації, модернізації та постійне зростання людських потреб генерують нові проблеми: техногенні катастрофи, аварії на атомних об'єктах і хімічних виробництвах, вдосконалення засобів масового ураження, деградація озонового шару, кліматичні зміни тощо.

Термін «виклик» у сфері міжнародної безпеки набуває особливої ваги, коли йдеться про сукупність накопичених проблем, що потребують комплексного підходу. Такі глобальні небезпеки як ризик ядерного конфлікту, катастрофічні зміни клімату, виснаження природних запасів, дефіцит прісної води та поширення небезпечних захворювань вимагають спільних зусиль не тільки окремих країн, а й міжнародних інституцій, регіональних організацій та військово-політичних блоків [27, с. 130-132].

Небезпека глобального ядерного конфлікту залишається актуальною, незважаючи на її трансформацію порівняно з періодом біполярного протистояння. Зростаюча нерівність у економічному та культурному розвитку між індустріально розвиненими державами і країнами, що розвиваються, економічна відсталість регіонів Азії, Африки та Латинської Америки, проблеми голоду та соціальної нерівності створюють комплексні загрози світовій стабільності.

Обмеженість природних ресурсів, необхідних для економічного зростання, стає причиною міжнародних напружень і конфліктів. Екологічні кризи, демографічні диспропорції та негативні наслідки НТР утворюють довгострокові виклики для глобальної безпеки.

Посилення міжнародного тероризму та екстремізму, поширення наркотичної залежності, алкоголізму та соціально небезпечних хвороб, порушення прав людини, знищення культурних надбань і традиційних цінностей - це лише частина сучасних загроз.

Окремої уваги потребує цивілізаційний конфлікт між християнським і ісламським світами, що виникає через руйнування національно-культурної ідентичності різних цивілізацій шляхом нав'язування ліберальних цінностей західного зразка, а також через нерівномірний розподіл світових ресурсів [28, с.18].

Поява та розповсюдження нових видів зброї масового ураження — ядерної, хімічної, біологічної, геофізичної, космічної, психотропної та екологічної — формує суттєві ризики для глобальної безпеки. Паралельно з цим, становлення нових політичних центрів впливу (ЄС, КНР, Індія, Бразилія, РФ) та їхня боротьба за світове

лідерство трансформують геополітичний ландшафт і породжують додаткові джерела міжнародної напруженості.

Окрему небезпеку становлять масові соціальні протести та повстання, що виникають на ґрунті крайньої бідності в державах, що розвиваються. Ці явища серйозно дестабілізують міжнародну ситуацію та створюють загрозу територіальній цілісності держав.

Державні кордони в сучасному світі є не лише лініями розмежування державних суверенітетів, але й зонами постійної напруженості та потенційних конфліктів. Міжнародна міграція, контрабанда, торгівля людьми та наркотрафік перетворюють кордони на місця постійного протистояння між державою та транснаціональною злочинністю.

Технологічний розвиток, зокрема поширення бездротових технологій, дронів та інших технічних засобів, створює нові можливості для порушення державних кордонів та здійснення протиправної діяльності. Це вимагає від прикордонних служб постійного оновлення технічного оснащення та розвитку нових методів контролю.

Гібридні загрози, які поєднують традиційні військові методи з нетрадиційними, такими як інформаційні війни, кібератаки, економічний тиск та підривна діяльність, стають все більш поширеними. Вони розмивають традиційне розуміння кордонів та створюють нові виклики для національної безпеки.

Енергетична безпека та контроль над транспортними шляхами становлять важливий аспект міжнародної безпеки. Країни, які контролюють ключові енергетичні ресурси та транспортні коридори, отримують значні геополітичні переваги, що впливає на міжнародну стабільність.

Зміна клімату та пов'язані з нею природні катастрофи становлять новий тип загрози для державних кордонів. Вони можуть призводити до масових міграцій населення, дефіциту ресурсів та територіальних суперечок.

Події останніх років, особливо після лютого 2023 року, призвели до суттєвого перерозподілу сил і позицій серед держав на міжнародній арені. Конфлікт між Україною

та Росією став визначальним фактором, який змусив світову спільноту переглянути свої геополітичні пріоритети та чітко визначити позиції щодо агресивної політики Російської Федерації.

Необхідно чітко розмежовувати гіпотетичні та актуальні загрози глобальній стабільності. Гіпотетичні ризики відзначаються мінімальною ймовірністю появи обставин, здатних перешкоджати реалізації національних інтересів. Для їх аналізу потрібно використовувати методи прогностики та стратегічного аналізу, оцінювати потенційні сценарії розвитку подій. Критично значущим залишається визначення факторів, здатних спровокувати трансформацію потенційних ризиків у реальні загрози.

Сучасні загрози територіальній цілісності відрізняються системністю та взаємопов'язаністю. Україна зіткнулася з цілим комплексом викликів, що потребують продуманої державної стратегії. До ключових проблем належать: економічна деградація, скорочення валового внутрішнього продукту та погіршення конкурентних позицій на міжнародній арені [29, с. 22-24].

Сучасна система глобальної економіки функціонує за принципом нерівномірного розподілу ресурсів і світових доходів на користь індустріально розвинених держав та їхніх альянсів. Економічний простір перебуває під контролем країн із потужним міжнародним впливом, які жорстко визначають межі своїх інтересів. У таких умовах держави, чия політику активно коректують зовнішні актори, втрачають суверенітет і перетворюються на об'єкти геополітичного впливу.

Окремої уваги потребує питання міжнародної підтримки України у протистоянні російській агресії. Незважаючи на масштабну допомогу міжнародних партнерів, внутрішні проблеми (корупційні схеми, неконсистентність зовнішньополітичного курсу, непослідовність реформ та дисфункція органів влади і силових структур) спричинили зменшення обсягів міжнародної фінансової та військової допомоги.

Мілітарні загрози на державних кордонах залишаються фундаментальними чинниками впливу на національну безпеку в сучасному світі. Ці загрози виявляються не

лише у традиційних формах агресії з боку інших держав, але й через комплексні гібридні операції, що поєднують різні інструменти деструктивного впливу [30, с. 674-676].

Агресія з боку ворожих держав набуває різноманітних форм – від відкритого військового вторгнення до складних гібридних атак, що охоплюють кібернетичний простір, інформаційне середовище та психологічні операції. Особливо небезпечними є комбіновані сценарії, коли традиційні військові дії супроводжуються масштабними кібератаками на критичну інфраструктуру, пропагандистськими кампаніями та інформаційними маніпуляціями, спрямованими на дестабілізацію суспільства.

Вторгнення на територію суверенної держави в сучасному світі може здійснюватися не лише традиційними військовими підрозділами, а й через використання нерегулярних формувань, приватних військових компаній або неідентифікованих збройних груп, які приховано діють на території противника.

Безпека державних кордонів в сучасному світі визначається як військова потужність держави та здатністю такої держави ефективно протистояти гібридним загрозам, включаючи інформаційні атаки, економічний тиск, кібернетичні загрози тощо.

Важливим аспектом міжнародної безпеки є також питання енергетичної безпеки та транзиту енергоносіїв через державні кордони. Енергетична залежність від монополістів на ринку енергоресурсів становить серйозну загрозу для національної безпеки та економічного суверенітету держави. Це вимагає розвитку альтернативної енергетики та диверсифікації джерел енергопостачання.

Сучасні виклики та загрози на державних кордонах в контексті міжнародної безпеки вимагають комплексного підходу до їх вирішення. Національна безпека держави залежить від здатності ефективно протистояти як традиційним, так і новим формам загроз, а також від спроможності налагоджувати партнерські відносини з іншими країнами та міжнародними організаціями на засадах взаємоповаги та захисту національних інтересів.

Міжнародне право має адаптуватися до умов, коли традиційні загрози доповнюються гібридними формами протистояння, що включають кібератаки,

інформаційні війни та економічний тиск. Правове регулювання безпеки кордонів потребує розширення, щоб охоплювати не лише питання територіальної цілісності, але й енергетичної безпеки, протидії тероризму, регулювання міграційних процесів та екологічних загроз. Особливе значення має необхідність удосконалення міжнародно-правових інструментів реагування на порушення державного суверенітету, враховуючи досвід російської агресії проти України.

Державні кордони в сучасному світі трансформувалися з простих ліній розмежування суверенітетів у складні зони взаємодії різноманітних загроз міжнародній безпеці. Ці загрози взаємопов'язані між собою: від традиційних військових вторгнень до гібридних форм агресії, що включають кібератаки, інформаційні війни та економічний тиск. Особливо важливим є те, що технологічний прогрес, зміна клімату та глобалізація загалом створюють нові виклики для контролю і захисту кордонів, трансформуючи їх у місця постійного протистояння між державними інтересами та транснаціональною злочинністю, нелегальною міграцією, контрабандою та наркотрафіком.

На нашу думку, безпека державних кордонів сьогодні вже не може забезпечуватися лише військовими засобами, а вимагає комплексного підходу, що враховує енергетичну безпеку, контроль над транспортними коридорами, протидію кіберзагрозам та інформаційним атакам. У світлі цього міжнародне право та механізми співпраці між державами потребують суттєвого оновлення, щоб ефективно реагувати на нові виклики, забезпечуючи як територіальну цілісність держав, так і глобальну стабільність загалом.

3.2. Конфлікти через кордони: міжнародно-правове врегулювання

Проблематика міжнародно-правового регулювання конфліктів через кордони має глибоке історичне коріння та не обмежується періодом формування традиційного міжнародного публічного права. Такі конфлікти супроводжували людство впродовж всієї історії цивілізації, що зумовлювало необхідність їх врегулювання відповідними

нормативними актами або усними домовленостями, що було характерно для середньовічного та давнього періодів.

Конфліктний характер міжнародних відносин завжди мав специфічні ознаки, які визначалися епохою та обставинами виникнення: релігійне протистояння, династичні суперечки, боротьба за природні чи людські ресурси, територіальні претензії. Захоплення земель, що перебували під юрисдикцією іншої держави, у давні часи вважалося звичним явищем і не викликало відповідного міжнародного обурення чи обов'язкової реакції з боку інших держав, як це відбувається в сучасному світі.

Збройні протистояння між державами становлять специфічну категорію міжнародних конфліктів. Згідно з фундаментальними нормами міжнародного права та Статутом ООН, країни мають обов'язок вирішувати суперечки виключно мирними методами. Проте сучасна правова система визнає законність використання військової сили в окремих випадках, зокрема: для відбиття збройної агресії; під час операцій миротворчих сил ООН; при реалізації права націй на самовизначення.

Разом з тим, спостерігаються випадки зловживання правом на застосування військової сили окремими державами, що актуалізує проблему вдосконалення міжнародно-правових механізмів регулювання транснаціональних конфліктів [31].

Дослідження збройних протистоянь передбачає використання спеціалізованої термінології, серед якої ключовими поняттями є: «військове протистояння», «міждержавний збройний конфлікт», «внутрішньодержавний збройний конфлікт», «учасники бойових дій» та «цивільні особи». Визначення правового статусу учасників конфлікту має вирішальне значення, оскільки Женевські конвенції 1949 року разом із Додатковими протоколами I та II 1977 року встановлюють різний обсяг прав та обов'язків для комбатантів і некомбатантів, а також передбачають санкції за незаконне присвоєння статусу цивільної особи [32].

Еволюція міжнародного права супроводжувалася трансформацією його понятійного апарату. У другій половині XX століття термін «війна» поступово витісняється більш нейтральним поняттям «збройний конфлікт». Міжнародний комітет

Червоного Хреста визначає збройний конфлікт як: протистояння між державами; тривалий конфлікт між центральною владою та організованими збройними формуваннями; зіткнення між різними збройними угрупованнями [33].

Історично до кінця XIX століття регулювання збройних конфліктів здійснювалось переважно через міжнародні правові норми та військові звичаї. Важливість звичаєвих норм як джерела права підкреслюється у вступній частині Гаазької конвенції II 1899 року: «До моменту прийняття більш повного кодифікованого акта про закони війни, високі Договірні Сторони визнають доречним зазначити, що у випадках, не передбачених прийнятими положеннями, цивільне населення та комбатанти залишаються під захистом норм міжнародного права, що сформувалися під впливом встановлених звичаїв цивілізованих народів, принципів гуманності та вимог суспільної моралі» [34].

Сучасна система міжнародно-правового врегулювання конфліктів через кордони базується на принципах територіальної цілісності та недоторканності кордонів держав. Прикордонні конфлікти стали предметом регулювання багатьох міжнародних договорів та конвенцій, а також діяльності міжнародних організацій, зокрема ООН, ОБСЄ та регіональних інтеграційних об'єднань.

Міжнародне право передбачає різні механізми вирішення прикордонних конфліктів, включаючи дипломатичні переговори, посередництво, арбітраж, судовий розгляд у Міжнародному Суді ООН та інших міжнародних судових інстанціях. Важливу роль у запобіганні ескалації прикордонних конфліктів відіграють миротворчі операції ООН та регіональних організацій, а також превентивна дипломатія.

Попри значну кількість зазначених договорів та конвенцій, їх імплементація залишається проблематичною в умовах сучасних реалій. Особливої уваги заслуговує той факт, що механізми примусу до виконання міжнародних зобов'язань часто виявляються недостатньо ефективними, а політична воля держав до дотримання принципу «*Pacta sunt servanda*» (договори повинні виконуватися) нерідко підпорядковується національним інтересам.

Аналізуючи практику Міжнародного Суду ООН та Міжнародного кримінального суду, можемо спостерігати певну тенденцію до розширення тлумачення принципів територіальної цілісності та заборони застосування сили. Втім, судові прецеденти останніх десятиліть свідчать про складність балансування між суверенітетом держав та необхідністю захисту фундаментальних прав людини в умовах збройних конфліктів.

Ефективність міжнародно-правового врегулювання прикордонних конфліктів суттєво залежить від успішної інтеграції трьох вищезгаданих напрямів — «Права Женеви», «Права Гааги» та «Права Нью-Йорка». Лише комплексний підхід, що охоплює захист цивільного населення, обмеження засобів ведення війни та дотримання прав людини, здатен забезпечити правове підґрунтя для мирного врегулювання територіальних спорів.

Еволюція міжнародного права демонструє поступовий перехід від сприйняття захоплення чужих територій як звичної практики до формування системи правових норм, що захищають територіальну цілісність та недоторканність кордонів.

У сучасному світі правове регулювання конфліктів через кордони базується на комплексному підході, що поєднує «Право Женеви», «Право Гааги» та «Право Нью-Йорка», пропонуючи різноманітні механізми врегулювання: від дипломатичних переговорів і посередництва до міжнародного арбітражу та судових розглядів. При цьому ефективність цих механізмів значною мірою залежить від балансу між національними інтересами та міжнародними зобов'язаннями, що залишається суттєвим викликом для сучасної системи міжнародної безпеки.

3.3. Сучасні проблеми охорони та регулювання державного кордону України

Державний кордон є ключовим елементом територіальної цілісності будь-якої держави. Із вище проаналізованої інформації, можна визначити державний кордон як встановлену юридично й фактично умовну лінію та вертикальну поверхню, яка проходить по цій лінії. Дана поверхня, яка простягається суходолом, водою, у

повітряному просторі та під землею, встановлює просторові межі території держави та визначає сферу реалізації її суверенних прав.

У системі прикордонних відносин особливе значення мають процедури формалізації кордонів, які відбуваються у два етапи: делімітація — узгодження проходження лінії кордону із сусідніми державами та її позначення на картографічних матеріалах; демаркація — фізичне позначення лінії кордону на місцевості за допомогою встановлення спеціальних маркувальних знаків [35 с. 108-112].

Сучасний стан державного кордону України відображає складну ситуацію, в якій опинилася держава. На початок 2025 року державний кордон України з країнами-членами Європейського Союзу залишається повністю делімітованим та демаркованим, що забезпечує чіткий правовий статус цих ділянок кордону. Особливого значення це набуло в умовах інтеграції з ЄС та посилення транскордонного співробітництва. Водночас, незважаючи на активізацію зусиль у 2024 році, ще тривають демаркаційні роботи на українсько-білоруській ділянці державного кордону, які ускладнюються політичною напруженістю та військовою присутністю російських сил на території Білорусі. Також завершується демаркація українсько-молдовської ділянки кордону, що стало можливим завдяки позитивній динаміці євроінтеграційних процесів у обох державах.

Найбільш проблемним аспектом територіального розмежування залишається українсько-російська ділянка кордону, ситуація навколо якої значно ускладнилася після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році. Внаслідок анексії Кримського півострова та збройної агресії Російської Федерації на Донбасі, а також подальшої ескалації конфлікту, процес демаркації українсько-російського кордону було не просто зупинено, але й виникла проблема фактичної зміни лінії зіткнення. Особливо складною залишається ситуація з морською ділянкою державного кордону з Росією, включаючи межі виключної (морської) економічної зони України, які досі не визначено належним чином у договірно-правовому полі. Енергетична безпека та доступ до ресурсів

Чорного і Азовського морів залишаються критичними питаннями для національних інтересів України.

Безпрецедентні виклики для системи управління та охорони державного кордону створила ситуація з тимчасово окупованими територіями, масштаби яких змінювалися протягом останніх років. Внаслідок військової агресії Російської Федерації Україна втратила контроль над Автономною Республікою Крим та частиною територій Донецької і Луганської областей, а також тимчасово втрачала контроль над частинами Харківської, Херсонської, Запорізької областей. У квітні 2014 року ці території були законодавчо визнані Верховною Радою України як «тимчасово окуповані» з особливим правовим статусом, а з розвитком конфлікту відбувалося правове переосмислення та адаптація законодавства до нових реалій військового протистояння.

Юридичні основи статусу тимчасово окупованих територій закріплені у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [36]. Для чіткого визначення меж цих територій Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій прийняло наказ «Про затвердження Змін до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» [37].

Специфіка поточної ситуації полягає в необхідності встановлення, окрім міжнародно визнаних державних кордонів, додаткових ліній розмежування. Ці внутрішні межі вимагають спеціального режиму перетину та державного контролю за переміщенням: громадян, транспортних засобів, товарів і вантажів.

Важливим елементом системи прикордонної безпеки є формування ефективного механізму охорони державного кордону. Центральну роль у цьому процесі відіграє Державна прикордонна служба України, яка виконує функції головного координатора у сфері прикордонної політики та безпеки. До сфери її компетенції входять: політичний захист кордонів, економічний контроль, екологічний моніторинг, військова охорона, правоохоронна діяльність,

Законодавством передбачено такі основні повноваження ДПС України [38]:

- Охорона державного кордону на всіх типах територій (суходіл, морські та річкові простори);
- Організація прикордонного контролю на лінії зіткнення та окупованих територіях;
- Захист суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні;
- Проведення розвідувальних та оперативно-розшукових заходів;
- Протидія транснаціональній злочинності та нелегальній міграції;
- Участь у антитерористичних операціях;
- Охорона дипломатичних місій;
- Координація дій силових структур у сфері захисту кордонів.

Станом на 2025 рік перед ДПС України постали нові виклики, пов'язані з необхідністю протидії гібридним загрозам на кордоні. Суттєвої модернізації зазнала система технічного спостереження та контролю, включаючи розгортання комплексних електронних систем раннього виявлення та попередження. Інтеграція штучного інтелекту та безпілотних технологій у систему прикордонного нагляду дозволила суттєво підвищити ефективність моніторингу на найбільш проблемних ділянках кордону.

Особливої актуальності набуло питання інформаційної безпеки прикордонних операцій. Кібератаки на інформаційні системи прикордонного контролю, поширення дезінформації щодо ситуації на кордоні та спроби дистанційного впливу на системи управління потребують впровадження додаткових механізмів захисту та розвитку відповідних компетенцій персоналу ДПС.

Процеси делімітації та демаркації кордонів набули особливого значення в контексті російської агресії, яка призвела до безпрецедентних викликів для системи управління та охорони державного кордону, особливо щодо тимчасово окупованих територій.

Сучасний стан охорони та регулювання державного кордону України характеризується диференційованим підходом до різних ділянок: повністю оформлені

кордони з країнами ЄС, проблемні питання демаркації з Білоруссю та найскладніша ситуація на українсько-російській ділянці. В цих умовах Державна прикордонна служба України набуває ключової ролі, модернізуючи системи технічного спостереження та контролю через інтеграцію штучного інтелекту і безпілотних технологій, одночасно протидіючи новим гібридним загрозам, включаючи кібератаки на інформаційні системи прикордонного контролю та дезінформаційні кампанії, що стали характерними особливостями прикордонних конфліктів у сучасних умовах.

З метою вдосконалення правового режиму державного кордону України та підвищення ефективності системи його охорони доцільно запровадити такі заходи:

- розробити та ухвалити оновлену Стратегію інтегрованого управління кордонами України, яка враховуватиме сучасні безпекові виклики, зокрема гібридні загрози та збройну агресію, з чітким визначенням компетенцій усіх залучених відомств;
- впровадити електронну систему контролю за перетином кордону з використанням біометричних даних та інтегрувати її до загальноєвропейських баз даних для посилення безпеки та спрощення процедур законного перетину кордону;
- створити спеціальні програми підготовки персоналу прикордонної служби з акцентом на протидію гібридним загрозам, кіберзагрозам та транскордонній злочинності;
- запровадити диференційований підхід до управління різними ділянками державного кордону з урахуванням специфіки загроз та ризиків на кожній конкретній ділянці.

3.4. Правові засади співпраці з міжнародними організаціями та їхня роль у підтримці безпеки на кордонах України

Система захисту державного кордону України функціонує на основі комплексної взаємодії між органами державної влади, громадянським суспільством, бізнес-структурами та міжнародними партнерами. Така багатоаспектна кооперація передбачає

залучення різноманітних ресурсів та інструментів, що свідчить про всебічний підхід до підвищення рівня прикордонної безпеки в умовах сучасних геополітичних викликів.

У період збройної агресії з боку РФ міжнародна підтримка України має форму системних відносин між державами та народами, спрямованих на захист національних інтересів України, включаючи протидію збройній агресії. Така допомога реалізується через матеріальну та нематеріальну підтримку, яка надається як окремими державами, так і міжнародними організаціями.

Серед ключових документів, що визначають зовнішньополітичний курс України, особливе місце займає Стратегія національної безпеки України 2020 року [39]. Цей документ визначає пріоритетні національні інтереси у сфері безпеки; встановлює механізми реагування на актуальні та потенційні загрози; формує стратегічні орієнтири для зміцнення внутрішньої та зовнішньої безпеки; передбачає розвиток співпраці з міжнародними партнерами; закріплює курс на інтеграцію до ЄС та НАТО.

Стратегія акцентує увагу на розвитку пріоритетних відносин із ключовими державами-партнерами та передбачає реалізацію комплексних заходів щодо:

- оборони країни;
- захисту територіальної цілісності;
- підтримки внутрішньої стабільності;
- розвитку міжнародної співпраці.

Додаткову концептуальну основу для міжнародного співробітництва у сфері прикордонної безпеки закладає Стратегія зовнішньополітичної діяльності України (2021 рік) [40]. У цьому документі визначено ключові пріоритети співпраці з міжнародними організаціями; встановлено механізми посилення захисту державних кордонів; передбачено інструменти протидії сучасним геополітичним викликам.

Європейський Союз виступає ключовим стратегічним партнером України у сфері забезпечення безпеки державних кордонів, демонструючи багатовимірний підхід до вирішення безпекових викликів. В умовах масштабного протистояння ЄС розгорнув комплексну систему підтримки, що охоплює фінансову, гуманітарну та військову

допомогу, спрямовану на зміцнення обороноздатності України та посилення захисту її кордонів.

Суттєвим посиленням співпраці стало отримання Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі за рішенням лідерів 27 держав-членів [41]. Це рішення не лише відкрило перед Україною перспективу євроінтеграції, а й слугувало каталізатором для інтенсифікації технічної допомоги у сфері прикордонної безпеки відповідно до європейських стандартів та практик.

Значним проривом у фінансовому забезпеченні безпекових потреб України стало підписання 16 січня 2023 року Меморандуму про взаєморозуміння та Кредитної угоди між Україною та Європейським Союзом. Згідно з цими документами, Україна отримала макрофінансову допомогу в розмірі 18 млрд євро (еквівалент 19,530 млрд доларів США), що надходила рівними траншами по 1,5 млрд євро щомісяця до державного бюджету. Ця фінансова підтримка суттєво зміцнила економічну стабільність країни та дозволила спрямувати додаткові ресурси на посилення прикордонної інфраструктури та впровадження сучасних систем моніторингу кордонів [42].

Світовий банк став одним із ключових донорів України, реалізуючи ряд масштабних проєктів, спрямованих на зміцнення економічної безпеки прикордонних регіонів. Інвестиції в сільське господарство в розмірі 132 мільйонів доларів у межах проєкту «Прискорення приватних інвестицій у сільське господарство» мають особливе значення для прикордонних територій, де аграрний сектор традиційно є основою економіки [43].

Окремої уваги заслуговує проєкт «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні» (PEACE), що передбачає фінансування в розмірі 63 мільйонів євро. Цей проєкт створює фінансове підґрунтя для модернізації системи управління кордонами та інтеграції України до європейського безпекового простору [44].

У системі міжнародної підтримки особливе місце посідають двосторонні відносини України з іншими державами. Сполучені Штати Америки залишаються на

першому місці по наданню фінансової допомоги, надавши у 2023 році 10,95 мільярда доларів фінансової та понад 21 мільярд доларів військової допомоги. Така підтримка безпосередньо впливає на зміцнення обороноздатності країни та безпеку кордонів [45].

Лондонська конференція з питань відновлення України, що відбулася у 2023 році, стала важливим майданчиком для консолідації міжнародних зусиль у підтримці безпеки та стабільності України. У рамках цієї конференції було підписано угоду на суму 800 мільйонів євро, що засвідчило рішучість міжнародної спільноти у питаннях відновлення та розбудови України. Ця ініціатива об'єднала зусилля ключових європейських фінансових інституцій: Європейської Комісії, Європейського інвестиційного банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, а також Міжнародної фінансової корпорації [46].

Зазначені ініціативи відображають системний підхід до забезпечення стабільності України в післякризовий період та сприяє інтеграції країни до європейських і світових економічних структур. Залучення приватного капіталу через механізми, розроблені міжнародними фінансовими інституціями, створює додаткові гарантії безпеки, включаючи економічну та інфраструктурну складову безпеки кордонів.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) здійснює моніторинг ситуації на сході України, включаючи спостереження за переміщеннями через лінію розмежування. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ фіксує порушення режиму припинення вогню, випадки обмеження свободи пересування цивільного населення та інші інциденти, що впливають на безпекову ситуацію у прикордонних районах. Систематичні звіти місії є важливим джерелом об'єктивної інформації для міжнародної спільноти щодо реального стану справ у зоні конфлікту.

У рамках допомоги ОБСЄ для України було розроблено Програму підтримки від 1 листопада 2022 року, яка охоплює невідкладні безпекові потреби — гуманітарне розмінування, подолання хімічних загроз, моніторинг екологічних наслідків війни, захист внутрішньо переміщених осіб від ризиків торгівлі людьми; та довгострокову стабільність — зміцнення інструментів захисту прав людини, підтримка судових

реформ, конституційного правосуддя, свободи медіа, залучення громадянського суспільства та молоді до післявоєнного відновлення, розробка системи психологічної підтримки постраждалих від війни [47].

Міжнародна організація з міграції (МОМ) надає технічну та експертну підтримку Україні у вирішенні проблем, пов'язаних із управлінням міграційними потоками, протидією незаконній міграції та торгівлі людьми. На 2025 рік МОМ готує підтримку постраждалих від війни в Україні. Організація закликає виділити 255 мільйонів доларів для допомоги двом мільйонам людей [48].

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) здійснює гуманітарну підтримку вимушених переселенців та осіб, які перетинають лінію розмежування. УВКБ ООН сприяє створенню належних умов для перетину контрольних пунктів в'їзду-виїзду, забезпечуючи доступ до питної води, укриття від несприятливих погодних умов та надання первинної медичної допомоги.

Правління Верховного комісара ООН у справах біженців передало гуманітарну допомогу Києву для підтримки внутрішньо переміщених осіб та малозабезпечених громадян. Допомога складається з предметів для обігріву під час відсутності електроенергії: спальні мішки, ковдри, подушки, матраци, постільна білизна [49].

Північноатлантичний альянс (НАТО) надає суттєву допомогу в модернізації системи прикордонного контролю, включаючи передачу технічних засобів спостереження, систем раннього попередження та комунікаційного обладнання.

НАТО надало комплексний пакет допомоги (КПД) Україні, який охоплює дві основні сфери діяльності: невідкладну нелетальну військову допомогу, що надається на підставі запитів України та довгострокові проєкти з розбудови [50].

Координація міжнародної допомоги та її спрямування на найбільш пріоритетні напрями забезпечення прикордонної безпеки залишається важливим завданням української дипломатії. Посилення міжнародної присутності на кордонах України сприяє не лише підвищенню ефективності контролю, але й слугує додатковим стримуючим чинником для потенційних загроз територіальній цілісності держави.

Особливої актуальності для міжнародної безпеки набули такі виклики як потенційна ядерна загроза, кліматичні зміни, вичерпання природних ресурсів, дефіцит води, поширення епідемій, тероризм, міжнародна злочинність та гібридні загрози. Державні кордони перетворилися з ліній розмежування державних суверенітетів на зони постійної напруженості та потенційних конфліктів, де відбувається протистояння між державою та транснаціональною злочинністю.

Для посилення міжнародної співпраці у сфері безпеки державного кордону України було б доцільно розробити та укласти нові двосторонні угоди з сусідніми державами щодо спільного патрулювання кордону та оперативного обміну інформацією про потенційні загрози безпеці.

Ініціювати створення регіонального центру координації прикордонної безпеки за участі України та держав-членів ЄС для оперативного реагування на транскордонні загрози та в рамках цього розширити співпрацю шляхом впровадження спільних освітніх програм та обміну досвідом у сфері застосування новітніх технологій прикордонного контролю; залучити технічну допомогу ОБСЄ та ООН для модернізації інфраструктури пунктів пропуску та систем спостереження на державному кордоні України.

Державні кордони в сучасних умовах російської агресії перетворилися з формальних ліній розмежування суверенітетів на комплексні зони багаторівневої взаємодії, де питання безпеки вирішуються через консолідацію зусиль як на національному рівні, так і на міжнародному. Нормативно-правовим підґрунтям, основою цієї взаємодії є Стратегія національної безпеки України та Стратегія зовнішньополітичної діяльності, які визначають євроатлантичну інтеграцію як фундаментальний напрям зміцнення прикордонної безпеки.

Практична реалізація міжнародної підтримки безпеки кордонів відбувається через багатовимірну систему допомоги від ключових міжнародних партнерів: фінансову та військову допомогу від ЄС і США, технічну підтримку від НАТО, гуманітарну допомогу від УВКБ ООН, моніторингові місії ОБСЄ та програми управління міграційними

потоками від МОМ. Така багатовекторна підтримка не лише посилює ефективність контролю за державними кордонами, але й слугує стримуючим фактором для потенційних загроз територіальній цілісності України, одночасно сприяючи інтеграції країни до європейських безпекових структур і допомагаючи протидіяти новим викликам — від гібридних загроз до проблем з внутрішньо переміщеними особами.

Сучасна система міжнародно-правового регулювання конфліктів базується на принципах територіальної цілісності та недоторканності кордонів держав. зобов'язань часто виявляються недостатньо ефективними. Безпрецедентні виклики для системи управління та охорони державного кордону створила ситуація з тимчасово окупованими територіями, що потребувало встановлення внутрішніх ліній розмежування з особливим режимом перетину.

ВИСНОВКИ

Державний кордон є багатоаспектною правовою категорією, що визначає просторові межі державного суверенітету та територіальної цілісності. Кордон виконує не лише розмежувальну функцію, а й контактну, фільтраційну та бар'єрну функції, слугуює одночасно, як інструмент захисту національних інтересів держави та її інтеграції.

У ході дослідження розкрито сутність державного кордону як правової категорії, що поєднує не лише територіальне розмежування, але й визначає межі поширення суверенної влади держави. Простежено еволюцію концепції державного кордону від фізичного бар'єру до складного багатофункціонального інституту міжнародного права, що відображає динаміку міждержавних відносин у різні історичні періоди.

Дослідження еволюції концепції державного кордону демонструє трансформацію від фізично-географічного до комплексного політико-правового розуміння цього інституту, що відображає складність сучасних міждержавних відносин. У роботі обгрунтовано, що типологізація кордонів за різними критеріями (природними, функціональними, генетичними) має практичне значення для формування диференційованих підходів до їх правового регулювання.

Виявлено та охарактеризовано основні типи державних кордонів за різними класифікаційними критеріями, включаючи природні, функціональні та генетичні характеристики, що дозволяє формувати диференційовані способи щодо їх правового регулювання щодо специфіки кожного типу кордону.

Аналіз правового режиму державних кордонів дозволив встановити, що він формується на основі комплексу взаємодоповнюючих нормативно-правових актів міжнародного та національного рівнів. Визначено, що ключовими елементами правового режиму є: порядок встановлення, охорони, перетину кордону, а також відповідальність за порушення встановлених правил.

З'ясовано загальні положення правового режиму державного кордону, які охоплюють порядок встановлення, охорони та перетину кордону, а також

відповідальність за порушення встановлених правил. Визначено, що правовий режим формується на комплексній правовій основі, яка включає міжнародні та національні нормативно-правові акти.

Міжнародно-правове регулювання режиму державних кордонів здійснюється через систему універсальних та регіональних міжнародних договорів, конвенцій і угод, які закріплюють принципи непорушності кордонів, мирного вирішення прикордонних спорів та співробітництва у прикордонній сфері. Ефективність міжнародно-правових механізмів залежить від імплементації їх положень у національне законодавство.

Визначено основні міжнародно-правові акти, що регулюють правовий режим кордонів, включаючи універсальні та регіональні договори, конвенції й угоди, які закріплюють принципи непорушності кордонів, мирного вирішення прикордонних спорів та співробітництва у прикордонній сфері.

У результаті дослідження національного законодавства України у сфері правового регулювання державного кордону виявлено необхідність його системного оновлення з метою гармонізації з міжнародними стандартами та європейськими практиками інтегрованого управління кордонами. Особливої актуальності набуває вдосконалення правових механізмів захисту кордонів в умовах гібридних загроз та збройних конфліктів. Охарактеризовано особливості національного законодавства України у сфері регулювання режиму державного кордону, виявлено необхідність його системного оновлення та гармонізації з міжнародними стандартами, зокрема в контексті впровадження європейських практик інтегрованого управління кордонами.

Дослідження сучасних викликів і загроз на державних кордонах дозволило ідентифікувати їх комплексний характер, що поєднує традиційні безпекові проблеми (територіальні спори, незаконна міграція, контрабанда) з новими загрозами (міжнародний тероризм, транскордонна злочинність, кіберзагрози). Результативна протидія даним загрозам вимагає багаторівневого міжнародного співробітництва.

Ідентифіковано сучасні виклики та загрози на державних кордонах у контексті міжнародної безпеки, визначено їх комплексний характер, що поєднує традиційні

проблеми з новими загрозами, які потребують багаторівневого міжнародного співробітництва для ефективної протидії.

Аналіз міжнародно-правового врегулювання прикордонних конфліктів засвідчив, що попри загальне визнання принципу непорушності кордонів, сучасний світ стикається з численними територіальними суперечками, вирішення яких потребує комплексного застосування дипломатичних, політичних та правових інструментів.

Виявлено та систематизовано сучасні проблеми охорони та регулювання державного кордону України, зумовлені як зовнішніми, так і внутрішніми факторами, визначено пріоритетні напрями вдосконалення системи охорони державного кордону з урахуванням європейських стандартів та безпекових викликів; та встановлено роль міжнародних організацій у підтримці безпеки на кордонах України та правові засади співпраці з ними, доведено значний потенціал таких інституцій як ООН, ОБСЄ, Frontex та інших у забезпеченні технічної, експертної та фінансової підтримки для розвитку системи охорони державного кордону України.

Дослідження проблем охорони та регулювання державного кордону України виявило низку системних недоліків, зумовлених не лише зовнішньою агресією, але й внутрішніми факторами: недосконалістю правової бази, недостатнім матеріально-технічним забезпеченням, корупційними ризиками. Встановлено, що пріоритетними напрямками вдосконалення системи охорони державного кордону мають стати: імплементація європейських стандартів інтегрованого управління кордонами, розвиток міжвідомчої співпраці та модернізація інфраструктури прикордонної служби.

Виявлено та систематизовано сучасні проблеми охорони та регулювання державного кордону України, зумовлені як зовнішніми, так і внутрішніми факторами, визначено пріоритетні напрями вдосконалення системи охорони державного кордону з урахуванням європейських стандартів та безпекових викликів.

Аналіз правових засад співробітництва України з міжнародними організаціями у сфері прикордонної безпеки засвідчив значний потенціал таких інституцій як ООН, ОБСЄ, Frontex та інших у забезпеченні технічної, експертної та фінансової підтримки.

Визначено, що подальший розвиток цього співробітництва потребує вдосконалення національних механізмів координації та імплементації міжнародних програм.

На основі проведеного дослідження сформульовано низку практичних рекомендацій:

1. удосконалити національне законодавство у сфері регулювання державного кордону з урахуванням нових безпекових викликів та міжнародних зобов'язань України;
2. розробити та впровадити диференційовані стратегії управління різними ділянками державного кордону з урахуванням їх типологічних особливостей та характеру загроз;
3. посилити механізми міжвідомчої співпраці у сфері охорони кордону з метою формування комплексної системи протидії транскордонним загрозам;
4. активізувати залучення потенціалу міжнародних організацій для технічної модернізації системи охорони державного кордону та професійного навчання прикордонників;
5. впровадити передові інформаційні технології та системи для підвищення ефективності прикордонного контролю при одночасному спрощенні процедур законного перетину кордону.

Результати дослідження підтверджують, що правовий режим державних кордонів в сучасних умовах потребує постійного вдосконалення з метою забезпечення оптимального балансу між безпекою та відкритістю, що особливо актуально для України в контексті європейської інтеграції та необхідності протидії зовнішній агресії. Вважаю, що перспективним напрямом подальших досліджень є розробка правових механізмів відновлення територіальної цілісності України та реінтеграції тимчасово окупованих територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верменич Я. Теоретико-методологічні детермінанти дослідження кордонів та пограничного простору // Український історичний журнал. – 2020. – № 5. – С. 130–146.
2. Купрієнко Д.А., Дем'янюк Ю.А., Діденко О.В. Державна територія і державний кордон. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2014. – 256 с.
3. Березенко В.В. Правовий режим державного кордону України: конституційно-правові аспекти регулювання та захисту. – Київ, 2017. – URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/1728> (дата звернення: 13.02.2025).
4. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII : станом на 23 верес. 2023 р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення: 13.02.2025).
5. Рябов С.Г. Політологічна теорія держави. – 2-е вид. – К. : Тандем, 1996. – 240 с.
6. Долгов О.В. Основні теорії дослідження політичних кордонів як чинника політичного процесу // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. – Вип. 145/2013. – Серія: Політологія. – Севастополь, 2013. – С. 105–109.
7. Долматов І.В. Державні кордони в контексті лімології // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 42. – С. 263–269.
8. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
9. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV : станом на 19 груд. 2024 р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 14.02.2025).
10. Державна митна служба України. Положення про Державну митну службу України. – URL: <https://customs.gov.ua/polozhennia> (дата звернення: 14.02.2025).

11. United Nations Convention on the Law of the Sea. – URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (дата звернення: 14.02.2025).
12. Територія і кордони у міжнародному праві : навч. посіб. / Ю.А. Дем'янюк, Д.А. Купрієнко, О.В. Діденко [та ін.]. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2014. – 232 с.
13. Жук М.В. Ринкові основи регіонального управління // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 3. – С. 14–19.
14. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2 т. – Т. 1. Загальна частина / за ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Юридична думка, 2004. – 584 с.
15. Чудновський О.І. Питання законодавчого регулювання захисту та охорони державного кордону України // Актуальні проблеми державного управління. – 2008. – № 2. – С. 451–458. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2008_2_61 (дата звернення: 14.02.2025).
16. Чумак В.В. Державний кордон як об'єкт адміністративно-правового регулювання // Право і безпека. – 2011. – № 1 (38). – С. 93–96.
17. Державна територія і державний кордон: навч. посіб. / Д.А. Купрієнко, Ю.А. Дем'янюк, О.В. Діденко. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2014. – 256 с.
18. Ольховик Л.А., Костецький С.С. Правовий режим континентального шельфу // Порівняльно-аналітичне право. – 2018. – № 2. – С. 389–391. – URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/767958> (дата звернення: 14.02.2025).
19. Паламарчук В.А. Характеристика основних видів правового режиму державної території // Право і суспільство. – 2017. – Т. 2. – С. 27–31. – URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/1_2017/part_2/1-2.pdf (дата звернення: 14.02.2025).

20. Convention on international civil aviation done at chicago : Convention від 07.12.1944. – URL: https://www.icao.int/publications/documents/7300_orig.pdf (дата звернення: 14.02.2025).
21. Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла : Договір Орг. Об'єдн. Націй від 27.01.1967. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text (дата звернення: 14.02.2025).
22. Договір про Антарктику : Договір Респ. Австрія від 01.12.1959 : станом на 17 верес. 1992 р. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_224#Text (дата звернення: 14.02.2025).
23. Територія і кордони у міжнародному праві : навч. посіб. / Ю.А. Дем'янюк, Д.А. Купрієнко, О.В. Діденко [та ін.]. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2014. – 232 с.
24. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення: 14.02.2025).
25. Державна прикордонна служба України. Закони України та міжнародні договори України, що регламентують правовий статус державного кордону та його режиму. – URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/zakoni-ukrayini-ta-mizhнародni-dogovori-ukrayini-sho-reglamentuyut-pravovij-status-derzhavnogo-kordonu-ta-jogo-rezhimu> (дата звернення: 14.02.2025).
26. Тимків Я. Особливості та класифікація сучасних загроз національній та міжнародній безпеці // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. – 2006. – № 11 (31). – 221 с.
27. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник. – Київ : НАДУ, 2011. – 730 с.

28. Артюшин Л.М., Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 178 с.
29. Цевельов О.Є. Безпека державного кордону: погляди на її зміцнення в сучасних умовах // Молодий вчений. – 2021. – № 3 (91). – С. 20–27.
30. Абрамов В.І., Ситник Г.П., Смолянчук В.Ф. та ін. Глобальна та національна безпека / за заг. ред. Г.П. Ситника. – К. : НАДУ, 2016. – 784 с.
31. United Nations Charter. – URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (дата звернення: 14.02.2025).
32. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 14.02.2025).
33. The Law of Armed Conflict: Basic Knowledge. – URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/law1_final.pdf (дата звернення: 14.02.2025).
34. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : Конвенція Україна від 18.10.1907. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 14.02.2025).
35. Сосса Р. Делімітація та демаркація державного кордону України: картографо-геодезичні аспекти // Регіональна історія України. – 2018. – Вип. 12. – С. 107. – URL: http://resource.history.org.ua/publ/reisuk_2018_12_7 (дата звернення: 14.02.2025).
36. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 14.02.2025).
37. Про затвердження Змін до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Наказ М-ва з питань реінтеграції тимчасово окуп. територій України від 19.03.2024 № 77. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0423-24#Text> (дата звернення: 14.02.2025).

38. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 14.02.2025).

39. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 14.02.2025).

40. Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України : Рішення Ради нац. безпеки і оборони України від 30.07.2021. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0054525-21#Text> (дата звернення: 14.02.2025).

41. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. – URL: <https://land.gov.ua/ukraina-otrymala-status-kandydata-na-chlenstvo-v-ies/> (дата звернення: 14.02.2025).

42. Міністерство фінансів України. Україна отримала 3 млрд євро макрофінансової допомоги ЄС. – URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraine_received_eur_3_billion_of_eu_macro-financial_assistance-3803 (дата звернення: 14.02.2025).

43. Міністерство фінансів України. Україна отримала 132 млн доларів США від Світового банку. – URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraine_received_usd_132_million_from_the_world_bank-4001 (дата звернення: 14.02.2025).

44. Міністерство фінансів України. Україна отримала 63 млн євро від Світового банку для фінансування виплат педагогам. – URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraina_otrimala_63 mln_ievro_vid_svitovogo_banku_dlja_finsuvannia_viplat_pedagogam-4058 (дата звернення: 14.02.2025).

45. Національний інститут стратегічних досліджень. Міжнародна допомога Україні: підсумки 2023 і тренди 2024 року. – URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari->

ekspertiv/mizhnarodna-dopomoha-ukrayini-pidsumky-2023-i-trendy-2024-roku (дата звернення: 14.02.2025).

46. Європейська комісія. Відновлення та відбудова України. – URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/recovery-and-reconstruction-ukraine_uk (дата звернення: 14.02.2025).

47. OSCE. Позабюджетна Програма підтримки ОБСЄ для України. – URL: <https://www.osce.org/uk/support-programme-for-ukraine> (дата звернення: 14.02.2025).

48. IOM Ukraine. MOM прагне підтримати два мільйони людей в Україні цього року. – URL: <https://ukraine.iom.int/uk/news/mom-prahne-pidtrymaty-dva-milyony-lyudey-v-ukrayini-tsoho-roku> (дата звернення: 14.02.2025).

49. Київська міська державна адміністрація. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців передало Києву гуманітарну допомогу для внутрішньо переміщених осіб. – URL: https://kyivcity.gov.ua/news/upravlinnya_verkhovnego_komisara_oon_u_spravakh_bizhentsi_v_peredalo_kiyevu_gumanitarnu_dopomogu_dlya_vnutrishno_peremischenikh_osib/ (дата звернення: 14.02.2025).

50. NATO. Комплексний пакет допомоги (КПД) Україні. – URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_231639.htm (дата звернення: 14.02.2025).

51. Толстов С.В. Ознаки та особливості нової «холодної війни» // Зовнішні справи. – 2019. – № 4-5. – С. 5–10.